

گزارشی از

نقش آفرینی تصوف در محبت به اهل بیت علیهم السلام در

سودان

سید محمد احمد النور*

گزارشی که در پیش رو دارید در بردارنده نکاتی از تاریخچه شکل گیری سودان و نقش تصوف در آن می باشد. وضعیت سیاسی، علمی و اجتماعی کنونی سودان نیز نکاتی است که در ادامه به آن اشاره شده است. اما نکته مهم که ضرورت بیان و نگارش این گزارش را در خود جای داده است؛ نقش تصوف در معرفی و ایجاد محبت به اهل بیت علیهم السلام به طور خاص و معارف و شرایع اسلامی به طور عام می باشد که با بیان نمودهای از این فعالیت ها سعی در معرفی آن بوده است.

گفت و گو درباره تصوف در سودان و نقشی که ایفا کرده و می کند احتیاج به بیان چند نکته در ابتدا را می طلبد که در ادامه به آن ها اشاره می شود؛

* دانش پژوه دکتری ادیان ابراهیمی / سودان.

تاریخ چه سودان

سودان کنونی از قدمت تاریخی آن چنانی برخوردار نیست. حدود دویست سال پیش شخصی صوفی مسلک به نام محمد أحمد عبدالله از نسل امام حسن مجتبی علیه السلام، که بعدها به نام «مهدی سودان» شهرت یافت، علیه استعمار انگلیس قیام کرد و سودان کنونی را تأسیس نمود. سودان قبل از این قیام به صورت یک‌سری ممالک جداگانه بود که مهدی سودان این ممالک را متحد ساخت و سودان کنونی بوجود آمد. مبنایی که مهدی سودان، سودان را بر آن استوار کرد مبنای دولت اسلامی است. دولت اسلامی که مذاهب چهارگانه اهل تسنن را قبول ندارد و نیز خلفای چهارگانه را بلکه خود مهدی خلیفه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و ایشان مهدی موعود آل محمد (عجل الله تعالی فرجه الشریف) است.

ورود اسلام به سرزمین سودان

ورود اسلام به سودان از آغاز به گونه‌ای متفاوت با سایر سرزمین‌های اسلامی بوده و از طریق تجار بلاد اسلامی وارد این سرزمین شده است. به خاطر همین که اسلام بدون حکومت وارد سودان شده، اسلام در فرهنگ‌های محلی ادغام و آمیزش یافته و بسیاری از اوقات با آن سازگاری پیدا کرده است و از این جهت اسلام مردمی یا اسلام سودانی بر این کشور حاکم گردیده است و این اسلام ویژگی‌هایی هم‌چون گسترش طرق صوفی‌گری و ایمان به مشایخ و اولیاء و کرامات آن‌ها پیدا کرده است.

تجاری که اسلام را به سودان وارد گرداندند از مراکش در زمان دولت شیعیان ادارسه آمده بودند و نیز از یمن حرکت زیدی آمدند و هم‌چنین از مصر و به ویژه در زمان فاطمیون راهی سودان شده بودند. گرایش بیشتر آنان تشیع بالمعنی الأعم بوده است و لذا اولین نهادی که به عنوان حامی از اسلام و مروج احکام دین و معلم معارف و علوم اسلامی تأسیس کرده‌اند مؤسسه‌های صوفی و صوفی‌گری است. کما این که این وضعیت تا عصر حاضر نیز استمرار یافته است.

اولین شیخ صوفی در سودان

طبق گفته‌های تاریخ‌شناسان سیدغلام‌الله بن عاید، که شخصی از سادات طباطبایی یمن بود، اولین کسی بوده که آموزه‌های صوفیانه را وارد سودان کرد. اگر به سیره وی نگاهی کنیم

می‌بینیم که وی بانی حرکت علمی و تدریسی در سودان است که تعلیم قرآن و معارف اسلامی را یکی از مهم‌ترین و بزرگ‌ترین وظایف، خلوه (خانقاه)، مؤسسه علمی صوفیان می‌دانسته است.

وضعیت سیاسی

نخستین دوره مستقل سودان در سال ۱۸۸۵-۱۸۸۱م با شکست ژنرال گوردن و سربازان انگلیس و مصر توسط محمد احمد عبدالله معروف به مهدی سودان تأسیس گردید و بساط حکومت ترک و مصر را از سودان برچید و همان‌طور که اشاره شد مهدی سودان فردی صوفی مسلک بود.

تمامی جنبش‌های اسلامی در سودان که علیه استعمار قیام کردند به رهبری صوفیان بوده است. به همین دلیل مهم‌ترین و پرطرفدارترین احزاب کنونی سودان به صوفیان تعلق دارد که شامل سه حزب مهم هستند:

• حزب اتحاد گرای دمکراتیک به رهبری سیدمحمدعثمان المیرغنی که از سادات حسینی است و شیخ یکی از بزرگ‌ترین طریقه‌های صوفی به نام طریقه ختمیه نیز می‌باشد.

• حزب امت به ریاست صادق‌المهدی نوه مهدی سودان که رهبری و امامت طریقه الانصار را برعهده دارد.

• حزب کنگره مردمی به رهبری دکتر حسن الترابی که وی از اخوان المسلمین است و آموزش یافته خلوه است.

این وضعیت ناشی از تلاش‌های بسیار زیاد صوفیان در مستحکم کردن فرهنگ اسلامی در جامعه سودان است به طوری که هیچ حزبی و هیچ تشکلی نمی‌تواند برنامه سیاسی را مطرح کند مگر این‌که خواهان تطبیق احکام شریعت باشد. به همین دلیل در کل دوره‌های دمکراسی که سه دوره بوده احزاب صوفیان (اتحاد و امت) در آن پیروز بوده‌اند. این وضعیت راهی برای سکولارها برای دستیابی به حکومت باقی نگذاشت جز این که کودتا کنند و به قدرت برسند. جالب این‌که حتی سکولارها در دوره جعفر نمیری زیر فشارهای جامعه و صوفیان مجبور گشتند احکام شریعت را اجرا کنند.

وضعیت علمی و اجتماعی سودان

۱- از لحاظ علمی سودان دارای شهرت بسیار بزرگی در حفظ و آموزش قرآن کریم است. گفته می‌شود که در سودان از جمعیت سی میلیونی مسلمان خود که حدود پنج تا هفت میلیون حافظ کل قرآن وجود دارد و به طریق اولی تعداد حافظان چند جزئی باید بیش‌تر باشد. این وضعیت در هیچ‌کدام از کشورهای دیگر حتی جمهوری اسلامی ایران وجود ندارد. نزدیک نود و پنج درصد از نشر فرهنگ قرآن و مفاهیم اسلامی بر اثر زحمات و فعالیت‌های مستمر صوفیان شکل گرفته و هم‌چنان ادامه دارد.

۲- از لحاظ اجتماعی می‌توان گفت که مسلمانان سودانی دارای اصالت قومی اسلامی بوده و احکام اسلامی و فرائض دینی را انجام می‌دهند و مذهب نقش مهمی در روابط اجتماعی داشته و علی‌رغم فقر مادی در مقایسه با سایر کشورهای اسلامی از دیانت و گرایش‌های مذهبی خوبی برخوردارند. لذا بسیاری از مفاسد اخلاقی، به طور مثال مصرف مواد مخدر و فحشاء، در میان اقشار مسلمان بسیار پایین است.

در مورد خانواده‌ها می‌توان گفت که تمامی خانواده‌های سودانی در اعتقادات خود دارای یک الگو هستند که از وی تعبیر به شیخ می‌کنند. این سنت به قدری در میان خانواده‌های سودانی جا افتاده و مقبول است که در این مورد ضرب‌المثلی مشهور ساخته شده است و می‌گویند « مَنْ لَا شَيْخَ لَهُ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ » و هم‌چنین می‌گویند اگر خانواده‌ای را در سودان دیدید که شیخ ندارند بدانید که سودانی نیستند.

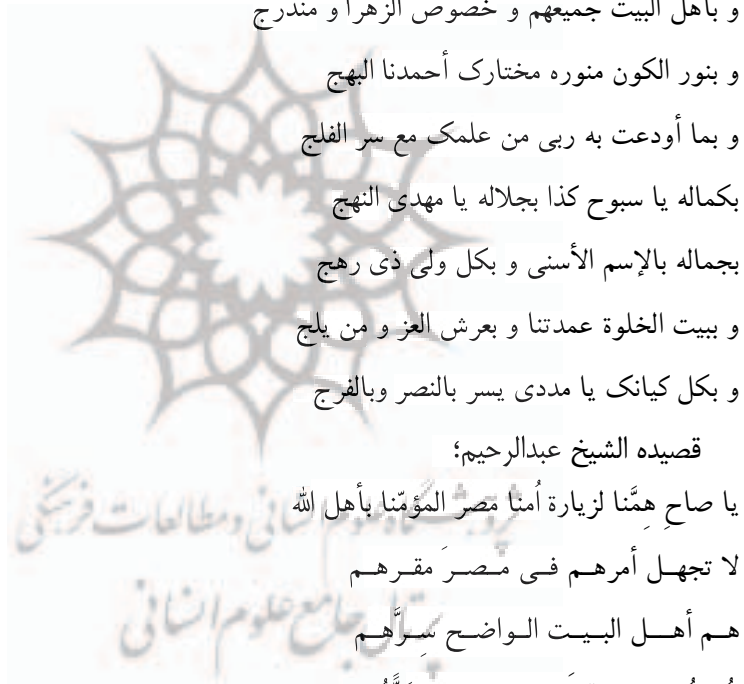
جامعه‌ای که این چنین توسط صوفیان پرورش یافته است، آشنایی ایشان با اهل بیت علیهم‌السلام نیز از طریق همین صوفیان بوده است. می‌توان تأثیر و تعمیق محبت و ارادت صوفیان و پیروان ایشان به اهل بیت علیهم‌السلام را در دو گونه از نمودهای محبت به اهل بیت علیهم‌السلام یافت.

نموند اول: شعر و مدیحه‌های بزرگان اهل تصوف

در این مورد به دو نمونه اشاره می‌کنیم؛ نمونه شعری از السیدالمیرغنی متعلق به صد سال پیش و نمونه دوم شعری از الشیخ عبدالرحیم می‌باشد که حدود پنج سال پیش فوت کرده است. ابتدا قصیده السید المیرغنی؛

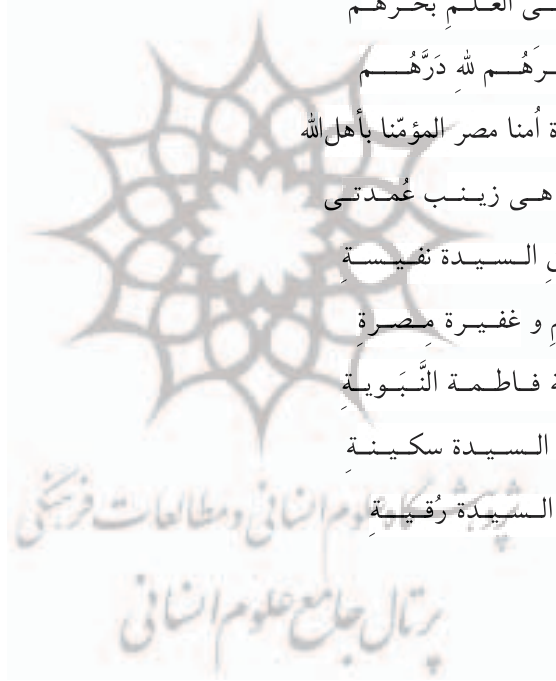
یا رب بهم و بآلهم عجل بالنصر وبالفرج
اشند هوای علی المهج یا رب فعجل بالفرج

و تولت نفسی یا سندی بدّر بخلصی من زهج
 و خصیم السوء یعالجنی لهلاکی زح عنی و هج
 عن کل مبعدا یا مولای ابعدنی و فی التقریب لیج
 من لحظة ذی لمماتی یا معطی المقصود لمنزعج
 کملنی فی قدم المرقی و اجب لدعائی زل عوج
 بجمال الوجه سألتک ذا و بسر جلال مبتهج
 بکمالک یا مولی العظما بالذات و أنوار عجج
 بصفاتک یا قدوس و بالأسماء و أسرار الدرج
 بحظائر تقدیس و معا سبحات الوجه المبتهج
 و بأملاک و بإرسال و بأصحاب النور السیج
 و بأهل البیت جمیعهم و خصوص الزهرا و مندرج
 و بنور الکون منوره مختارک أحمدنا البهج
 و بما أودعت به ربی من علمک مع سر الفلج
 بکماله یا سبوح کذا بجلاله یا مهدی النهج
 بجمالہ بالإسم الأسنی و بكل ولی ذی رهج
 و ببیت الخلوة عمدتنا و بعرش الغزو من یلج
 و بكل کیانک یا مددی بسر بالنصر وبالفرج
 قصیده الشیخ عبدالرحیم؛
 یا صاحِ هَمَّنَا لِزِیَارَةِ أُمَّتِنَا مِصْرَ الْمُؤْمِنِیْنَ بِأَهْلِ اللَّهِ
 لَا تَجْهَلْ أَمْرَهُمْ فِی مِصْرَ مَقْرَهُمْ
 هُمْ أَهْلُ الْبَيْتِ الْوَاضِحِ سِرَّهُمْ
 زُورُهُمْ بِمَحَبَّةٍ تَشْرَبُ مِنْ دَرُّهُمْ

و أبذل أموالك لجناتهم برهم
دايماً واليهم لتنال من برهم
سيدي الحسين النائر دُرهم
إبن الحنفية ومحمد بدرهم
قل زيد الأبلج الباقي أغرهم
مع حسن الأنور الفعله سرهم
إسماعيل ومحمد الشائع ذكرهم
صالح والحنفي الفائح عطرهم
لعلی زين العابدين حبرهم
جعفرنا الصادق مع موسى صدرهم
أستاذنا الباقر في العلم بحرهم

في البحر و برهم لله درهم
يا صاح همنا لزيارة أمنا مصر المؤمنا بأهل الله
أدعوك بسيدتي هي زينب عمدتي
و شمس الحق السيدة نفيسة
هي بحر العلم و غفيرة مصر
و بعين الحكمة فاطمة النبوية
بذخيرة الأمة السيدة سكيمة
و بعقد الدر السيدة رقية

نمود دوم نام‌گذاری سودانی‌ها

رواج و انتشار برگزیدن نام‌های مبارک اهل‌بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام برای افراد در سودان نمود و نمونه‌ای بارز از محبت و علاقه ایشان به اهل‌بیت علیهم‌السلام می‌باشد. می‌توان گفت که سودان تنها جامعه غیرشیعی است که نام‌های مبارک اهل‌بیت علیهم‌السلام به این گستردگی در آن رواج دارد. اسامی نظیر محمد، علی، حسن، حسین، فاطمه در تمامی مناطق جهان اسلام پیدا می‌شود اما در سودان علاوه بر کثرت بسیار زیاد این اسماء نام‌های دیگر هم‌چون؛ ابوالحسن، ابوالحسنین، حسنین، الحسن، الحسین، زهراء، الزهراء، فاطمه الزهراء، حوراء، بتول، زینب، الکبری، سکینه، رقیه، عابدین، زین‌العابدین، سجاده، الباقر، الصادق، جعفر، موسی، الرضا، الهادی، التقی، المهدی و در آخر هم الخیمینی نیز فراوان یافت می‌شود.

شرحی کوتاهی از مؤسسات علمی صوفیان یا خلوه (حوزه علمیه)

کلمه خلوه به معنی گوشه‌گیری و وحدت می‌باشد و از نظر متصوفه این لغت به معنای مناجات پنهانی بنده به درگاه خداوند است و از طرف دیگر این کلمه مترادف مدرسه نیز استعمال شده و در بعضی از ممالک اسلامی این کلمه عبارت است از اتاق‌های کوچکی که در جوار مسجد جهت سکونت طلبه‌ها احداث شده است. خلوه عبارت است از مکان تدریس اولین مرحله تعلیمات عمومی که مطابق با مدارس جدید است (مدرسه ابتدایی) و یا به مثابه مکانی است جهت مبارزه با بی‌سوادی که در آن سعی و تلاش برای آموزش علوم اسلامی که امروزه در مراکز آموزشی در سطوح مختلف تدریس می‌شود و در آن مدارک در سطح تحصیلات عالیه اعطاء می‌گردد می‌باشد. درست مانند دانشگاه الازهر در مصر، دانشگاه ام‌درمان اسلامی و دانشگاه قرآن کریم در سودان.

اهداف آموزش در خلوه‌ها

- آموزش خواندن و نوشتن
- قرائت و تعلیم قرآن از طریق شنیدن
- آشنایی با علوم قرآنی، حدیث و تفسیر
- تعلیم علوم شرعیه و احکام

اهداف یاد شده که از اهم هدف‌های خلوه‌هاست اما اهداف فرعی دیگری نظیر آنچه در ذیل می‌آید نیز مدنظر می‌باشد.

• تقرب به شیخ خلوه به عنوان مراد

• سرگرم کردن اطفال به نحو مطلوب در عوض اتلاف وقت

خلاوی‌ها تا حدودی نیاز جامعه در مورد آموزش و تعالیم اسلامی را پاسخ‌گو می‌باشند و نظام اداری آن‌ها نیز تقریباً ثابت است. خلاوی نقش مهمی را در زمینه نشر فرهنگ و معارف اسلامی و قرآنی و عربی بازی می‌کنند. بدین سبب نظام آموزشی اصلی در سودان هستند و اختصاص به تعلیم قرآن، تدریس اصول و فقه، تجوید، ادبیات عرب و تصوف دارند و از سوی دیگر سعی بر حفظ شعائر اسلامی و وحدت سودان تحت لوای اسلام را دارند.

